

DEN NORSKE
BOKHANDLERFORENING

DEN NORSKE
FORLEGGERFORENING
THE NORWEGIAN PUBLISHERS ASSOCIATION

Moderniseringsdepartementet
Postboks 8004 Dep,
0030 Oslo

Oslo, 15. mars 2005

HØRINGSUTTALELSE – KONKURRANSETILSYNETS FORSLAG TIL FORSKRIFT OM UNNTAK FRA KONKURRANSELOVEN FOR OMSETNING AV BØKER

Vi viser til Moderniseringsdepartementets høringsbrev av 17. desember 2004. Denne høringsuttalelsen er avgitt på vegne av medlemmene i Den norske Bokhandlerforening og Den norske Forleggerforening.

Bokavtalen av 2004 ligger til grunn for forskriftsarbeidet. Vi vil innledningsvis få minne om at det sentrale formål med denne avtalen er å finne fram til rammer for bokomsetning som gir rom for både konkurranse og kultur: Det skal være mulig å kombinere virksom konkurranse i bokbransjen med noen sentrale virkemidler som sikrer bredde i utgivelser og tilgjengelighet i bokhandler over hele landet. Dette er ingen særnorsk ordning. Tvert om har flertallet av EUs medlemsland tilsvarende ordninger, enten regulert i bransjeavtaler eller egne lover.

Regjeringen og Stortinget har nylig gitt sin tilslutning til en slik overordnet tenkning. I Kulturmeldingen (2003) heter det at "det må finnast fram til ein modell som på ein god måte tek høgde for konkurransepolitiske, litteraturpolitiske og relevante allmenne kulturpolitiske omsyn." I meldingen ble det også understreket at det "framleis må vera bransjen sjølv som har hovudansvaret for å finna fram til tenlege løysingar."

Et bredt flertall på Stortinget fulgte opp dette i behandlingen av meldingen (2004) ved å slå fast at en "tidsmessig utformet bransjeavtale kan være et viktig element" for å "sikre en fortsatt bredt anlagt distribusjon og god bredde i utgivelsene".

Vi finner ingen referanser til disse overordnede politiske signalene i Konkurransetilsynets høringsdokumenter. I statsrådsbrevet blir det videre minnet om § 9-4 i opplæringsloven. Dette har ikke vært tema i forskriftutkastet og er heller ikke tema i vår høringsuttalelse.

Bokhandlerforeningen og Forleggerforeningen har ønsket å ivareta bransjeavtalenes overordnede målsettinger gjennom en fornyet bokavtale. Derfor aksepterte foreningene rammene Regjeringen i september 2004 la til grunn for en ny avtale, selv om dette snevret inn handlingsrommet for å kombinere konkurranse og kultur til et minimum. Vår viktigste innvending mot Konkurransetilsynets forslag til forskrift er at rammene strammes ytterligere inn, slik at det for et stort antall av våre medlemmer ikke lenger vil være rom for å drive lønnsomt og samtidig innfri samfunnets forventninger om at det også skal tas omfattende kulturhensyn.

Dette gjelder særlig:

- Ytterligere nedkorting av perioden en ny bok har fastpris og forslag om å innføre et ineffektivt system der tidspunkt for utløp av fastprisperioden blir forskjellig fra bok til bok. Bokavtalens løsning der fastprisperioden opphører 1. mai for samtlige av fjorårets bøker er enkel og effektiv og er dessuten vesentlig kortere enn i tidligere bransjeavtaler.

- Forslaget om at billigbøker bare får ha fastpris så lenge originalutgaven har fastpris. Dette vil føre til færre utgivelser og gjøre det umulig for mange bokhandler å føre det brede utvalget som er bokhandelens eksistensgrunnlag.
- Kravet om at forfatterne royaltiesatser bare skal være veiledende vil svekke forfatterne og undergrave det økonomiske grunnlaget for å skrive og utgi bøker.
- Fjerning av fastpris for fagbøker (bøker for høyere utdanning og profesjonsmarkedet), selv om utgivelse og omsetning av disse bøkene har lite til felles med skolebokmarkedet som skal liberaliseres. Fri pris på fagbøker vil svekke norsk som fagspråk og ramme Norge som kunnskapsnasjon.
- Tidspunktet for dereguleringen vil skape problemer for både forlag, bokhandler og skoler. Søknaden av 12. november 2004 opprettholdes når det gjelder overgangsordning for grunnskolebøker.

Helt sentrale elementer i tilsynets forslag er verken konsekvensutredet eller på annen måte begrunnet i faglige utredninger.

Generalforsamlingene i de to foreningene ga sin tilslutning til avtalen i den tro at den ville bli godkjent av myndighetene når den lå klart innenfor rammene Regjeringen selv hadde satt. Hvis departementet velger å opprettholde tilsynets forslag, vil Bokavtalen være i strid med konkurranseloven og må reforhandles. Vi kan ikke innstå for at generalforsamlingene vil godkjenne en reforhandlet bokavtale.

Bokavtalen gir et godt svar på myndighetenes ønske om å ivareta overordnede kulturpolitiske målsettinger samtidig som det legges til rette for økt konkurranse innenfor bokbransjen. Vi ber derfor om at Bokavtalen kan opprettholdes.

Med hilsen

Den norske Bokhandlerforening

Den norske Forleggerforening

Egil Giske

Bjørn Smith-Simonsen

HØRINGSUTTALELSE OM FORSLAG TIL FORSKRIFT OM UNNTAK FRA KONKURRANSELOVEN FOR OMSETNING AV BØKER FRA DEN NORSKE BOKHANDLERFORENING OG DEN NORSKE FORLEGGERFORENING

BAKGRUNN

Vi viser til Moderniseringsdepartementets høringsbrev av 17. desember 2004 med forslag til forskrift om unntak fra konkurranse-loven for omsetning av bøker.

Det går frem av høringsbrevet at forslaget til forskrift og høringsnotatet som følger forslaget er utarbeidet av Konkurransetilsynet.

Utgangspunktet for forskriftsreguleringen er Bokavtalen av 2004 og de rammer Regjeringen la til grunn for en ny avtale, meddelt partene av statsrådene Valgerd Svarstad Haugland og Morten A. Meyer i brev av 13. september 2004 (i det følgende kalt *statsrådsbrevet*). Statsrådsbrevets to hovedpunkter når det gjelder innholdet i en bokavtale er som følger:

- "Det er uaktuelt å videreføra fastpris på skulebøker og det monopol bokhandlane har på sal av denne bokgruppa etter gjeldande bransjeavtale, men visse overgangsføresegner vil kunna bli aksepterte."
- Styresmaktene kan på visse vilkår akseptera ei fastprisordning for skjønnlitteratur og allmennlitteratur. Føresegner om fastpris må i tilfelle fastsetjast slik at ingen distribusjonskanalar får eksklusive høve til rabatt."

Konkurransetilsynet har for egen del gjentatte ganger gjort det klart at tilsynet primært er uenig i de bærende prinsipper for Bokavtalen (og tidligere bransjeavtaler). Det er vår oppfatning at tilsynet i forslaget til forskrift innsnevrer rammene for Bokavtalen på måter synes mer inspirert av tilsynets primærstandpunkt enn rammene som ble presisert i statsrådsbrevet.

Innsnevring av virkeområdet for Bokavtalen utover det som følger av statsrådsbrevet gjelder blant annet:

- Fastprisperioden er ytterligere forkortet til tross for at det i Bokavtalen er avtalt en fastprisperiode som er vesentlig kortere enn tidligere.
- Billigbøkene får etter forslaget bare ha faste priser så lenge originalutgaven har fast pris.
- Fastpris for fagbøker (lærebøker for høyere utdanning og profesjonsbøker) er foreslått opphevet.
- Fastprisperioden er i tillegg foreslått regulert på en måte som vil virke negativt inn på boksalget.

I tillegg har tilsynet innført et krav om at royaltysatser skal være veiledende, noe som vil svekke forfatternes arbeidsvilkår og undergrave det økonomiske grunnlaget for å skrive og utgi bøker.

Regjeringens rammer for en ny bokavtale lå til grunn da foreningenes medlemmer godkjente forhandlingsresultatet gjennom to generalforsamlingsvedtak høsten 2004. Innenfor disse rammene var gjenstående uavklarte forhold knyttet til overgangsordninger for skoleboksalg og tidspunktet Bokavtalen kunne tre i kraft. Når en avtale likevel lot seg etablere skyldtes det at fastprisordningen ble videreført som det bærende prinsipp for bokomsetning i Norge.

Så vel de kulturpolitiske som de kommersielle forutsetningene Bokavtalen bygger på, undergraves i forslaget til unntaksforskrift. Flere av Konkurransetilsynets forslag vil føre til en sterk svekkelse av fastprisordningen, og av muligheten til å opprettholde bredden i bokutvalget og tilgjengelighet over hele landet. Dette vil igjen resultere i et dårligere tilbud til norske boklesere. Hvis departementet velger å ta tilsynets forslag til følge, vil det oppstå en situasjon hvor vi ikke kan innstå for en fornyet aksept fra generalforsamlingene til en reforhandlet og redusert bokavtale.

I vårt hørings svar fokuserer vi på de områdene hvor det er nødvendig å finne andre løsninger enn de som fremkommer i forskriftsutkastet. Svaret vårt er delt i fire: Del 1 konsentrerer seg om forslaget til forskrift og innholdet i Bokavtalen. Del 2 tar opp forfatterens honoraravtaler. Del 3 handler om overgangsordninger. Del 4 omhandler betalings- og leveringsvilkår.

1 FORSLAGET TIL FORSKRIFT OG INNHOLDET I BOKAVTALEN

1.1 Fastprisordningen i Europa

I mange europeiske land er det anerkjent at det er nødvendig med særlige virkemidler i bokbransjen for å ivareta overordnede kulturpolitiske målsetninger. Flere land har derfor vedtatt eller videreført fastprisreguleringer for bøker i de senere år.

Denne utviklingen tilskyndes også fra EU-hold. I Europaparlamentets resolusjon av 16. desember 1999, oppfordret Parlamentet bl.a Kommisjonen til:

"at anerkende og ikke røre ved nationale og regionale foranstaltninger til fremme af bøger, inkl. faste bogpriser, som bedre end nogen anden ordning forbedrer produktionen og distributionen af litterære værker uden at udelukke konkurrence."

Basis for enhver fastprisordning er at ordningen må ha en viss utstrekning i rom og tid for å virke etter intensjonene. Karakteristisk for de fleste fastprisordningene i Europa er da også at de er mer omfattende enn Bokavtalens bestemmelser når det gjelder fastprisperiode, men i hovedsak like når det gjelder hvilke bøker som omfattes av ordningene. Under de fleste av disse fastprissystemene tillates eller pålegges forleggere og importører å fastsette utsalgsprisen både for fagbøker (lærebøker for høyere utdanning og profesjonsbøker) og billigbøker. Det er med andre ord en "europeisk" bokavtale¹ partene har fremforhandlet.

1.2 Fastprisperioden

Bokavtalen regulerer fastprisperioden til utgivelsesåret og perioden frem til og med 30. april året etter. Konkurransetilsynet foreslår at den maksimale fastprisperioden skal begrenses til 9 måneder, og at den uansett ikke skal gjelde lenger enn frem til 31. mars året etter utgivelsesåret.

1.2.1 Bokavtalens fastprisperiode

Den nye Bokavtalen bestemmer at fastprisperioden skal være vesentlig kortere enn det som følger av gjeldende bransjeavtale (kortet ned med åtte måneder). Uten pålegg i statsrådsbrevet har vi blitt enige om en mer dynamisk fastprisinntretning. Formålet med vår løsning er å skape mer aktivitet i salgskanalerne. Bokavtalen stimulerer til økt salg i en periode av året hvor det historisk viser seg at boksalget er lavere enn ellers i året. Ved å innføre 1. mai (en datoløsning) som

¹ En nærmere beskrivelse av fastprisordningene i andre europeiske land ligger vedlagt.

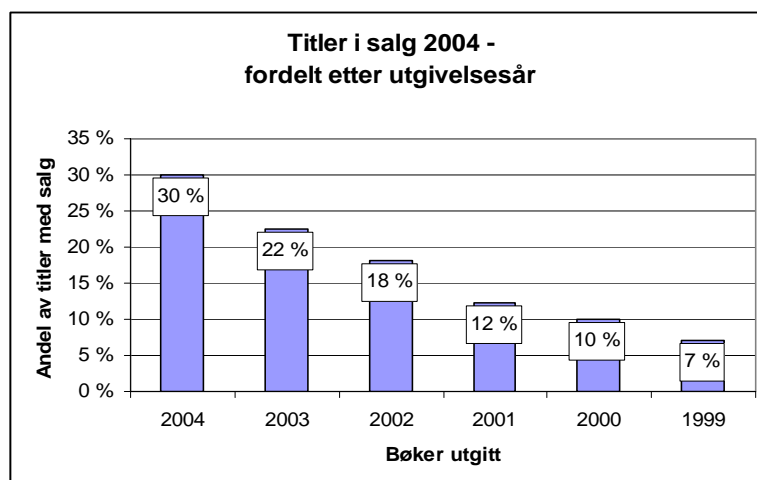
skjæringspunkt for fripris for samtlige av fjorårets bøker, legges det til rette for økt interesse for bøker i det som tradisjonelt har vært en lavsesong. Det kan da skapes kampanjer og gode tilbud over hele landet, hvor tilbud på aktuelle bøker vil stimulere til leselyst og bokkjøp. Vårt forslag legger videre til rette for at bokutgivelser spres over hele året, noe som også er positivt for leserne. Bokavtalens bestemmelser med likt tidspunkt for fripris på alle fjorårets bøker følger dessuten velprøvd praksis som har vist seg effektiv, ubyråkratisk og oversiktlig for alle parter. Samtidig er dette den klart beste måten å sikre forutsigbarhet så vel for bokkjøperne som for forlag og bokhandel.

1.2.2 Konkurransetilsynets forslag til fastprisperiode

Konkurransetilsynets forslag vil etter vårt syn få negativ innvirkning på salget og kunne føre til at det blir utgitt langt færre bøker i årets første måneder. Sammenhengen er slik: Bøker utgitt i perioden i januar, februar og mars vil i tilfelle komme i fripris til høstsalget i utgivelsesåret. Det vil medføre at disse bøkene vil "konkurrere" med andre av årets bøker som er i fastpris. Dette kan føre til en dreining hvor vårbøkene selges på bekostning av andre av samme års utgivelser. Dette kan forlagene i tilfelle bare unngå ved at de ikke utgir bøker de første månedene. Vi er av den oppfatning at fastprisperioden bør være slik innrettet at den fremmer utgivelser spredt over hele året, slik at bokåret blir mer variert og mangfoldig. Dette er et forhold som Bokavtalen ivaretar og gir en god løsning på.

Det ser videre ut til at tilsynets forslag til fastprisperiode på maksimalt 9 måneder er begrunnet i tilsynets oppfatning av hvor lenge en ny bok har salgspotensial. Tilsynet oppgir erfaringer som støtte for sin oppfatning. Det oppgis ikke annen bakgrunn for at antallet måneder er satt til akkurat 9 enn at Bransjeavtalen fra 1998 har bestemmelser om at en bok kan utgis som billigbok eller gis bort som velkomstbok i bokklubb tidligst 9 måneder etter utgivelse. Ingen av disse bestemmelsene videreføres i Bokavtalen av 2004. Den bør derfor ikke legges til grunn for vurderingen av hvor lang fastprisperioden bør være.

Konkurransetilsynets forutsetning om at salgsperioden for nye bøker er konsentrert om noen få måneder er heller ikke riktig. De fleste titler selges gjennom hele fastprisperioden, dvs både i utgivelsesåret og det derpå følgende år. Også etter fastprisperiodens utløp finner det sted betydelig salg av bøker i flere bokgrupper. Statistikk utarbeidet av Den norske Bokhandlerforening viser dette klart²:

² Kilden er Bokhandlerforeningens salgsrapportering for bestselgere.

Grafen viser titler i salg i norsk bokhandel. Salgstall er hentet fra 2004. Bøkene er fordelt etter utgivelsesår.

Tallene viser at 52 % av titlene i salg er omfattet av fastpris (utgitt siste to år). 47 % av titlene som er i salg, er i fripris. Fem år etter utgivelse er fortsatt 7 % av titlene i salg.

Tall fra et av DnFs medlemsforlag illustrerer det samme: Pax Forlag A/S omsatte i 2004 ca 97 000 bøker. Av disse var 31 000 eksemplarer av titler som ble utgitt i 2004, mens 66 000 var eksemplarer av eldre titler. 68 % av de omsatte eksemplarene var med andre ord utgitt i forrige kalenderår eller tidligere. Disse tallene er representative for flere forlags omsetning og viser som DnBs statistikk tydelig at Konkurransetilsynets begrensning av fastprisperioden til 9 måneder ikke kan begrunnes ut fra etterspørselsmønsteret til nye og eldre bøker. Samtidig må det understrekes at det også er ulike salgsmønstre for ulike sjangere³.

Vi vil samtidig påpeke at Bokavtalen ikke legger opp til en fastprisperiode som er lenger enn 9 måneder for flertallet av bøkene, siden de fleste bøkene utgis om høsten, og det da vil være mindre enn 9 måneder til 30. april (Bokavtalens sluttdato for fastpris på fjorårets bøker). Bøker utgitt på våren vil få en noe lenger fastprisperiode enn Konkurransetilsynets forslag, men dette bør ikke være et argument mot Bokavtalens bestemmelser. Det er tvert om en stimulans til at flere av utgivelsene kommer om våren.

Et hovedmål med konkurranseloven er å legge til rette for effektiv bruk av samfunnets ressurser. Konkurransetilsynets forslag til fastprisordning innebærer at hver enkelt bok skal ha sin egen utløpsdato for fastpris. Det sier seg selv at det vil være svært ressurskrevende å etterleve og føre kontroll med en slik ordning. Selv om det etter hvert vil bli utviklet datasystemer som opplyser om når fastprisperioden opphører for hver enkelt bok, sier det seg selv at oppfølgingen av en slik ordning vil legge beslag på betydelige personalressurser i bokhandlene. I den grad økt effektivisering i bokbransjen er myndighetens ønske, vil tilsynets forslag til fastprisordning ikke fremme dette.

Vi fastholder følgelig at Bokavtalens bestemmelse om at fastprisen gjelder i utgivelsesåret og frem til 30. april i år etter, må legges til grunn i forskriften.

1.3 Bokgrupper som bør omfattes av fastprisordningen

1.3.1 Billigbøker

I statsrådsbrevet ble det gjort klart at fastprisreguleringer for "skjønnlitteratur og allmennlitteratur" kunne opprettholdes. Billigbøker omfatter utgivelser innen begge kategorier, og Bokavtalen er basert på at fastprisordningen for denne bokgruppen skal videreføres.

Konkurransetilsynet argumenterer imidlertid i høringsnotatet for at billigbøker bare kan gis fastpris i samme periode som førsteutgivelsen. Vi mener dette standpunktet verken er kulturpolitisk, konkurranserettslig eller retts teknisk velbegrunnet.

Billigbøker står for om lag 15 % av totalmarkedet for bøker og for nær 40 % av alle solgte eksemplarer. Når en så betydelig gruppe bøker for det vesentlige foreslås unntatt fra området for faste priser, må det kunne forventes at det foreligger entydige faglige analyser som tilsier behov for endring i forhold til dagens situasjon. En slik analyse har ikke blitt fremlagt fra tilsynets side.

³ Ytterligere dokumentasjon på salgsprioriteter kan fremskaffes.

Fastprisregulering av billigbøker er et viktig kulturpolitisk virkemiddel

Grunntanken bak fastprisen er at forlag og bokhandler skal gis tilstrekkelig motivasjon til å produsere og formidle et bredt utvalg bøker. Dette gir igjen forfatterne tilstrekkelig motivasjon til å skrive med mulighet for et anstendig utkomme fra sitt forfatterskap. Denne begrunnelsen står med andre ord like sterkt for billigbøkene som for ordinærutgivelsene. Forlagets risiko og kostnader er riktignok større i forbindelse med førsteutgivelsen enn ved gjenutgivelsene. Men de positive ringvirkningene av salg av fastprisbundne gjenutgivelser er minst de samme som for førsteutgivelsene – nemlig at forfatterens inntjening sikres og at bokhandelens motivasjon til å føre denne typen utgivelser opprettholdes. Fastpris på et bredt nok utvalg av bøker er en viktig forutsetning for å sikre et landsdekkende nett av bokhandler.

Billigbøker er også omfattet av litteraturabonnementene i Bokavtalen. Disse ordningene forutsetter fastpris. Dersom det ikke tillates å opprettholde fastprisreguleringer for billigbøker, vil abonnementsordningene for denne bokgruppen være truet. Dette vil både svekke forlagsproduksjonen, det brede utvalget av billigbøker i bokhandelen og abonnementsordningene.

Billigbøkernes betydning for bredden

Billigbøker skal ha en lavere pris enn "ordinære utgaver". Slik fungerer også markedet. Prisen på en billigbok ligger betydelig under fastprisen på ordinære utgaver (normalt under halv pris), og også under det prisnivå som etablerer seg etter utløpet av fastprisperioden for ordinære utgaver. I 2003 var snittprisen pr billigbok ca 86 kroner⁴. For skjønnlitterære originalutgivelser var snittprisen til sammenligning ca 210 kroner. Dette betyr at prisen på billigbøker allerede ligger så lavt at fastpris på billigbøker ikke undergraver bokhandelens adgang til å gi rabatter på de ordinære utgavene når fastprisperioden for sistnevnt utløper. I dag tilbys originalutgaven (i fast eller fri pris) og forskjellige billigbokvarianter samtidig i bokhandelen. Utgivelse av de forskjellige utgavene, med forskjellig prisnivå, bekrefter at markedet fungerer tilfredsstillende.

Svekkete muligheter til fastpris på billigbøker vil frata så vel forlagene som bokhandlene motivasjon til å satse på dem. Mangfoldet av billigbøker⁵ er i dag omfattende og voksende. I løpet av et år utgis ca 1800 titler i billigitgave i Norge. Fordi utsalgsprisen allerede er lav, må hver bokhandel normalt selge tre billigbøker for å oppnå samme inntjening som ved salg av en ordinærutgave med fastpris. Dersom prisnivået for billigbøker presses ytterligere nedover, er det grunn til å frykte at dette vil ramme bredden i utvalget av disse bøkene.

Billigboken er døråpner til litteraturen

Reduksjon av bredden i norsk billigbokproduksjon vil få negative konsekvenser for bokhandelens rolle som kulturformidler. Billigboken er en viktig døråpner til litteraturen for ungdom, studenter og andre som er spesielt opptatt av pris. For mange av disse er billigboken den første boken de kjøper, og kanskje det første møtet med en forfatter eller en sjanger de senere vil kjøpe flere bøker av. Også overfor lesere som normalt etterspør ordinærutgivelser, har billigbøker en viktig funksjon. På grunn av den lave prisen, kan terskelen for å kjøpe en tittel i billigitgave være lavere enn terskelen for å kjøpe en ordinærutgave. Ved å introdusere den "etablerte leser" til billigbøker av forfattere eller sjangere som han/hun vanligvis ikke leser, kan bokhandelen lykkes i å markedsføre en ny type bøker eller nye forfatterskap overfor denne leseren. Denne muligheten blir imidlertid begrenset dersom utvalget av billigbøker blir snevert. Et bredt sortiment billigbøker i bokhandelen er derfor avgjørende for denne bokgruppens funksjon som døråpner til nye sjangere og

⁴ Dette snittet er beregnet på grunnlag av salg i alle kanaler, jf Forleggerforeningens bransjestatistikk for 2003.

⁵ Med billigbøker menes her både pocketbøker og billigbøker med stiv perm.

forfatterskap. Uten fastpris vil enkelte forhandlere i utradisjonelle handelskanaler, som satser mot et massemarked med bestselgere i billigutgaver, kunne forhandle frem betydelige rabatter ved store innkjøp, og deretter prise billigbøkene svært lavt. Dette vil i sin tur redusere bokhandelens motivasjon til å distribuere billigbøker overhodet, på grunn av den reduserte lønnsomheten i dette segmentet. Dette kan ikke være i forbrukernes interesse at utvalget som utgis i billigutgave blir mindre og bare dekker de typiske bestselgerne. Det fremstår heller ikke som kulturpolitisk velbegrunnet.

Bokhandelen lever av bredden

For bokhandelen, og særlig de mindre bokhandlene i distriktene, vil en ordning som i praksis medfører frie priser på billigbøker gi særlig uheldige virkninger. Disse vil i liten grad kunne konkurrere med store innkjøpere som dagligvarekjeder på pris, samtidig som billigbøker i dag utgjør en viktig del av omsetningen. Tap av omsetning på billigbøker, samtidig som distriktsbokhandlene skal mestre bortfall av enerett og fastpris på skolebøker, kan dermed få store konsekvenser for målet om å ha et landsdekkende bokhandlernet.

Europa

Vi gjør for ordens skyld oppmerksom på - som vist i vedlegget over ulike europeiske fastprisordninger - at de land i Europa som har faste bokpriser, også anerkjenner faste priser på billigbøker.

1.4 Fagbøker

Statsrådsbrevet slo fast at det var uaktuelt å videreføre fastpris på skolebøker. Fra brevet siteres fra punkt 2, første setning:

" Det er uaktuelt å videreføre fastpris for skolebøker og det monopolet bokhandlane har på sal av denne bokgruppa etter gjeldande bransjeavtale,"

Brevet er utvetydig. Partene måtte derfor kunne forutsette at det var "skolebøkene" under bokgruppe 1 som ikke lenger skulle ha fast pris.

Opphevelse av fastprisordningen for denne type bøker er overhodet ikke begrunnet⁶. Konkurransetilsynet er av den oppfatning at fagbøker (lærebøker til høyere utdanning og fagbøker for profesjonsmarkedet) har "fellestrekk med det som i statsrådenes føringer er omtalt som "skolebøker" ". Det fremholdes at det er "vanskelig å se noe større behov for fastpris på lærebøker til utdanning til en høyskoleutdanning enn for skolebøker til den videregående skolen. Det samme gjelder fagbøker for profesjonsmarkedet, hvor det kan være en glidende overgang mellom disse og lærebøker til høyere utdanning når det gjelder målgruppe og anvendelsesområde."

Vi er uenig i disse vurderingene.

Etterspørselsstruktur og risiko ved salg av fagbøker

⁶ Vi gjør for ordens skyld oppmerksom på at det som i det følgende anføres for fag- og profesjonsbøker også anføres for gruppe 7. Vi er enig i tilsynets vurdering om at det er glidende overganger fra fag- og profesjonsbøker til gruppe 7, ved at disse bøkene kan gis lik behandling, og vi deler de konklusjonene som tilsynet kommer til for kommisjonssalg av bøker og fastpris. Det vi er uenige om er tilsynets konklusjoner om hvilket prisregime fag- og profesjonslitteratur og gruppe 7 skal tilhøre.

Fagbøker – det vil si lærebøker til høyere utdanning og profesjonsbøker - skiller seg for det første fra skolebøker fordi etterspørselsstrukturen er helt annerledes. Grunnskolebøker kjøpes inn i klassesett av skolene eller kommunene selv, og elever i den videregående skole er forpliktet til å kjøpe inn besluttet undervisningslitteratur.

For lærebøker til høyere utdanning og profesjonsbøker er dette helt annerledes. På universiteter og høyskoler er kjøp av litteratur frivillig, og kursene ved høyere utdanning utgjør et stort spenn, med fra 20 til 300 deltakere. Disse kjennetegnene ved undervisningstilbudet og etterspørselen gjør at totalopplaget for bøker for høyere utdanning er vesentlig lavere enn det som er tilfellet for obligatorisk utdanning.

Til dette kommer at studentene etter kvalitetsreformen skal ha stor valgfrihet med pensum. Dette medfører at "pensum" ikke lenger består av enkeltbøker, men av flere bøker, i tillegg til et utvalg tidsskriftartikler, kompendiesamlinger, kapitler fra enkeltbøker osv. For bokhandelen betyr dette at studentene, ved kjøp av lærebøker til høyere utdanning, har behov for å orientere seg om hvilket av de 3-5 anbefalte alternativene som passer best for seg. Dette krever at den akademiske fagbokhandelen må kunne tilby faglitterær veiledning. Videre er innkjøpene av slike bøker spredt over hele kalenderåret, med den konsekvens at fagbokhandelen alltid må ha bøkene på lager og til enhver tid må ha kvalifisert personale til stede for å kunne yte service til kundene.

Salg av fagbøker er av denne grunn langt mer risikabelt og kostnadsdrivende for bokhandelen enn salg av skolebøker, fordi kostnadene til varelager og kvalifisert personale er større, og dessuten konstante.

I sum er det derfor svært store forskjeller mellom etterspørsels- og omsetningsstruktur for skolebøker på den ene siden og fagbøker på den annen. Konkurransetilsynets antakelse om at disse bokgruppene har "fellestrekk" som tilsier at deres omsetning bør reguleres likt, bygger derfor på en mangelfull forståelse for markedsforutsetningene. Tvert imot tilsier de særskilte kostnader, og risikoen forbundet med utgivelse og salg av fagbøker, at adgangen til å sette fastpris for disse bøkene opprettholdes.

Kultur- og språkpolitisk begrunnelse

Det er videre en kjensgjerning at lærebøker til høyere utdanning og profesjonsbøkene møter langt sterkere konkurranse fra engelskspråklig litteratur enn det skolebøker gjør.

Det er selvsagt et gode at norske studenter og andre leser faglitteratur på andre språk enn norsk. Det er likevel viktig at det også utvikles gode fagbøker på norsk, som ivaretar norsk som akademisk språk og bevarer og videreutvikler den fagterminologi som benyttes i norske fagmiljøer. Det er allerede i dag mange fagområder som mangler gode norske bøker som alternativ til de engelske. I lys av at "pensum" ved universiteter og høyskoler fragmenteres, samtidig som tilfang og bruk av engelskspråklig litteratur øker, ser vi en utvikling som forsterkes ved at norske universiteter allerede har problemer med å rekruttere forfattere til relevante lærebøker. Bortfall av fastprisordningen for norskproduserte lærebøker til høyere utdanning og profesjonsbøker medfører at ytterligere én forutsetning for å opprettholde en levedyktig produksjon av slike bøker på norsk fjernes.

Fortsatt adgang til å sette fastpris for lærebøker til høyere utdanning og profesjonsbøker er derfor avgjørende for å kunne opprettholde den nødvendige produksjon av akademisk faglitteratur på norsk.

Fagbøker omfatter "smale" utgivelser og har særskilt behov for vern

Vår bekymring vedrørende norske fagbøkers overlevelsessevne i et friprisregime forsterkes ved at den offentlige støtten til slike utgivelser stadig svekkes.

I forslaget til statsbudsjett for 2005 ble det opprinnelig foreslått å fjerne produksjonsstøtten for bøker administrert gjennom Lærebokutvalget for høyere utdanning. Tradisjonelt har "smale" lærebøker til høyere utdanning fått tilskudd gjennom denne ordningen. Under stortingsbehandlingen av revidert budsjett påpekte et flertall i komitéinnstillingen⁷ at dette var bøker som måtte støttes for i det hele tatt å kunne utgis:

"Flertallet vil peke på betydningen av denne tilskuddsordningen for tilbudet av norskspråklig pensumlitteratur i fag med et lavt antall studenter".

[flertallet] frykter en alvorlig reduksjon i læreboktilbudet på universiteter og høyskoler dersom støtteordningen avvikles. Ikke minst er det grunn til å være bekymret for de nynorske lærebokutgivelsene."

Stortinget vedtok deretter å ta støtten inn igjen i budsjettet. Dette viser at høyeste myndighet nylig har erkjent behovet for beskyttelse av norske fagbøker. Det er avgjørende for oppnåelsen av disse målene at fastprisordningen for denne bokgruppen tillates opprettholdt.

Europa

Vi gjør for ordens skyld oppmerksom på - som vist i vedlegget over ulike europeiske fastprisordninger - at de land i Europa som har faste bokpriser, også anerkjenner faste priser på den akademiske litteraturen.

1.5 Fastprisens virkeområde

Konkurransetilsynets forslag til nye definisjoner på bokkategorier som omfattes av fastprisordningen må avvises. Begrepene "allmennlitteratur" og "ny utgivelse" er ikke innarbeidet i bransjen og kan omfatte bøker fra flere av de innarbeidede bokgruppene. Det bør ikke benyttes nye og ukjente begreper for å definere kategorier av bøker som lovlig kan omfattes av en fastprisordning, og bøker som ikke lovlig kan det. Begrepene allmennlitteratur og ny utgivelse er ikke egnet for å bringe klarhet i det som etter vår oppfatning er et av de viktigste elementene i forskriften.

Vi vil på det sterkeste fraråde innføring av parallelle systemer på siden av de allerede eksisterende. Etablert praksis når det gjelder inndeling brukes også av andre enn partene i bokavtalen.

Konkurransetilsynet har heller ikke anført konkurranserettslige argumenter mot det eksisterende systemet som skulle tilsi en slik omfattende endring som den som er foreslått.

1.5.1 Nærmere om begrepet allmennlitteratur

⁷ B.Innst.S. nr. 12 2004-2005.

Det går frem av forskriftutkastet § 3 at fastprisordningen vil kunne praktiseres for skjønnlitteratur og "allmennlitteratur". Konkurransetilsynet bygger videre på uttrykket allmennlitteratur som introduseres i statsrådsbrevet. Verken i statsrådsbrevet eller i tilsynets høringsutkast gis det en definisjon på begrepet.

Fordi det etter konkurranseloven kan være straffbart å sette faste priser på andre bøker enn dem forskriften eksplisitt unntar,, vil vi på det sterkeste advare mot å benytte et helt ukjent begrep som definisjon av hva som er lovlig og hva som ikke er det. Vi anbefaler heller at man bruker det såkalte speilvendingsprinsippet hvor hensikten er tydelig å avgrense det forbudte fra det lovlige. Det som ikke eksplisitt er forbudt, er tillatt. For forskriftens vedkommende vil resultatet med vår løsning være at det er tillatt å ha faste priser på alle bøker som ikke er skolebøker for grunnskolen og den videregående skole. Dette er en løsning som sikrer nødvendig forutberegnlighet om de rettslige forhold.

1.5.2 Nærmere om begrepet ny utgivelse

På side 5 i høringsnotatet skriver Konkurransetilsynet følgende om ny utgivelse i forhold til billigbøker: "Hvis boken utgis som billigbok i fastprisperioden er det ingenting i veien for at det settes en egen fastpris på billigbokutgaven. Utgaven innebærer likevel ikke en ny utgivelse. Fastprisperioden for billigboken vil altså opphøre samtidig som for den ordinære utgaven, hvis denne ble utgitt først. Utgis en billigbok 9 måneder etter at boken ble utgitt som ordinær utgave, vil det altså ikke kunne settes fastpris på billigbokutgaven."

For "ny utgave -" begrepet som anføres mot fastpris på billigbøker, må vi vise til Nasjonalbibliotekets retningslinjer for tildeling av ISBN-nummer⁸. Punkt 4.1, første ledd i veiledningen lyder:

"Ett særskilt ISBN tildeles hver enkelt utgave av ei bok, men ikke dersom boka trykkes opp uendret i samme innbinding og av samme utgiver. Reviderte utgaver krever et nytt ISBN. Prisendringer krever ikke nytt ISBN. Ved endringer i formatet må det tildeles et nytt ISBN, og også hvis den samme boka både gis ut alene og som del av en serie."

Vi mener at sontringen mellom hva som er en ny utgave og ikke, og dermed hva som er en ny "bok" i forskriftens forstand, bør følge den praksis som er innarbeidet i bransjen, slik at en utgivelse som kvalifiserer til nytt ISBN-nummer, også anses som en ny utgivelse. Det gjøres oppmerksom på at ISBN-standarden er internasjonal og følger internasjonale overenskomster. ISBN-standardens definisjoner og retningslinjer er bindende for Norge, og det er etter bransjens syn verken ønskelig eller nødvendig å operere med parallelle regelverk all den tid forlagene likevel må forholde seg til ISBN-standarden⁹. Ovennevnte bør i seg selv være både et tilstrekkelig og sterkt nok argument for ikke innføre et nytt utgavebegrep i Norge.

Reviderte utgaver

Om reviderte utgaver påpeker Konkurransetilsynet i sitt høringsnotat på side 5 at forslaget til forskrift forbyr kollektive avtaler som pålegger den enkelte leverandør å fastsette utsalgsprisen "for

⁸ Jfr Nasjonalbibliotekets veiledninger; 1, "ISBN, internasjonal standard, boknummer, en veiledning", Nasjonalbiblioteket 10. utgave 2002, se www.nb.no

⁹ Det gjøres for ordens skyld oppmerksom på at ISBN-standarden nå står foran en omfattende og tidkrevende revisjon. Blant annet skal det innføres 13 siffer mot dagens 10. Dette for at 10-sifrede ISBN ikke har "plass" til flere titler i store boknasjoner. Uten å gå i detalj i omleggingen vil vi likevel påpeke at overgangen, som skal skje innen 1.1.2007, krever omfattende ressurser i form av arbeid og investeringer både i distribusjonsledd, bokhandel og forlag.

reviderte utgaver av bøker". "Slike utgivelser, som for eksempel reviderte utgaver av oppslagsverk, vil ofte befinne seg i grenselandet mellom nye og gamle bøker. Reviderte utgivelser vil derfor ofte kunne møte en sterkere konkurranse fra bøker som ikke er bundet av fastpris enn det andre nye utgivelser møter. Den enkelte leverandør bør derfor stå fritt til selv å vurdere om det skal settes en fast utsalgspris eller ikke." Dette er reflektert i forskriftsutkastet i § 3 første ledd i.f.

Konkurransetilsynets resonnementer på dette punktet er helt uforståelige. Når Konkurransetilsynet påpeker at "reviderte utgivelser" møter sterkere konkurranse fra bøker som ikke er bundet av fastpris enn det andre nye utgivelser møter, bekrefter også tilsynet at ikke engang konkurransehensyn tilsier at partene forbyr å operere med fastprisordninger for "reviderte utgivelser".

For øvrig anerkjenner alle andre land i Europa med fastprisordninger faste priser på nye utgaver og reviderte utgaver.

2 Forfatterens honoraravtaler

Der Bokavtalen med forskriften vil være en premis for distribusjon, tilgjengelighet og salg av bøker i Norge, har forfatteravtalene mellom forfatterorganisasjonene og Forleggerforeningen i mer enn 70 år vært en viktig premis for den litterære produksjon. De norske standardavtalene gir uttrykk for ønsket og behovet for balanse i rettigheter og plikter mellom forfattere og forlag, og gjennom avtalene sikres partene forutsigbarhet om økonomiske forhold.

Samtidig har kollektivet av norske forfattere opptrådt solidarisk ved at alle forfattere, nye som etablerte, enten hun selger i små eller store opplag, anerkjent og ønsket den faste og like honorarsats. Vi mener det må tillegges betydelig vekt at samtlige av forfatterorganisasjoner står samlet om dette kravet. Partene kan ikke se at honorarfordelingen i seg kan skade den samfunnsøkonomiske effektivitet og ressursutnyttelse, og viser i den forbindelse til at Konkurransetilsynet selv i vedtak 33-2003 fant grunnlag for å gi dispensasjon for en slik avtale under konkurranseloven av 1993 § 3-9 bokstav b), med den begrunnelse at dette ga effektivitetsgevinster¹⁰. Tilsynet antok den gang at

"effektivitetsgevinstene som følger av færre forhandlinger mellom avtalepartene mer enn oppveier tapet ved avtalenes konkurransebegrensende virkning¹¹".

Argumentet er fortsatt gyldig, og innebærer etter partenes skjønn at slike avtaler også er lovlige etter § 10 tredje ledd i dagens lov. Det vises i den sammenheng til Konkurransetilsynets avdelingsdirektør Lasse Fridstrøms uttalelser i Bok og samfunn den 26. januar i år, hvor det bl.a fremgår at forskriftsutkastet på punktet om veiledende royaltysatser etter avdelingsdirektørens oppfatning "muligens er strengere enn konkurranseloven" selv, i og med at slike reguleringer kan skape effektivitetsgevinster som medfører at reguleringen kan tenkes unntatt fra forbudet mot konkurransebegrensende samarbeid etter § 10, 3. ledd. Avdelingsdirektøren uttalte at det må finne sted en "komplisert juridisk vurdering" av faste royaltysatsers lovlighet før forskriften ferdigstilles på dette punkt. Dette viser at Konkurransetilsynet ikke konkret har vurdert lovligheten av de reguleringer som er foreslått unntatt i forskriften, før utkastet ble skrevet.

Av skattetekniske årsaker gir royalty forfatterne status som selvstendige næringsdrivende. For alle andre formål må royalty for mottakeren oppfattes som inntekt vunnet ved arbeid. I arbeidslivet anerkjennes lønsmottakeres rett til å ha tariffavtaler med arbeidsgivere. Vi mener følgelig at

¹⁰ Dispensasjonen ble gitt med hjemmel i krrl § 3-9 bokstav b) alene, i likhet med tilsynets forrige dispensasjonsvedtak av 26. mai 1997 om det samme.

¹¹ Jfr. tredje avsnitt på side 2 i tilsynets brev av 28. mai 2003.

standardkontraktene nettopp må kunne ses på som tariffavtaler for forfatterne. Avtaler om arbeids- og ansettelsesvilkår er for øvrig ikke dekket av konkurranselovens virkeområde overhodet, jfr krrl. § 3, og det kan derfor stilles spørsmål ved om avtaler om faste royaltysatser trenger noe unntak fra loven i det hele tatt. Også på denne bakgrunn mener vi at tilsynets forslag om innskrenkning av avtalefriheten for denne typer avtaler, er feilslått.

Vi legger derfor til grunn at slike avtaler lovlig kan videreføres, men at hensynet til rettssikkerhet og notoritet tilsier at adgangen til å avtale faste royaltysatser stadfestes i forskriften.

3 Overgangsordninger

I brev av 12. november 2004 søkte vi om etablering av en forskrift som ga adgang til å opprettholde den utløpende Bransjeavtale til 1.1.2006, og til å anvende Bokavtalen fra det samme tidspunkt. Samtidig ble det søkt om adgang til å opprettholde fastpris for grunnskolebøker og bokhandlenes enerett til å selge skolebøker for både grunnskole og videregående skole ut 2006.

Det legges imidlertid nå til grunn i høringsutkastet at overgangsordningene er fastsatt i Kgl. res. av 17. desember 2004 (om tidsavgrenset tillatelse etter konkurranselovens § 13 til å forlenge og gjennomføre bransjeavtalen av 20. juni 1998 for omsetning av bøker). Det vil etter det vi forstår innebære følgende:

- Den utløpende Bransjeavtale forlenges til 1. mai 2005, mens Bokavtalen trer i kraft 1. mai 2005.
- Fastprissystemet og bokhandelens enerett til å selge skolebøker til videregående skole bortfaller fra 1. januar 2006.
- Fastprissystemet og bokhandelens enerett til å selge skolebøker til grunnskolen oppheves fra 1. juli 2006.

3.1 Omstillingstid for bokhandler som selger grunnskolebøker

Når det gjelder skolebøker til grunnskolen, som er gitt overgangsperiode fram til 1. juli 2006, påpekes det entydig fra forlag og bokhandel at dette er et dårlig valgt tidspunkt. På grunn av den forestående skolereformen vil bøkene måtte bestilles før nødvendig opptrykk. Dersom omstillingsperioden utløper 1. juli, er det stor grunn til å tro at skolene vil vente med å bestille til etter 1. juli, med forventning fra skolene om at et nytt prisregime for skolebøker vil åpne for høyere rabatter enn gjeldende bransjeavtale gir. Dersom bestillingene kommer så sent, uten at bøkene er trykket opp, vil skolene ikke få bøker til skolestart.

For grunnskolebøkene opprettholdes søknaden av 12. november 2004, og det bes følgelig om at overgangsperioden får gjelde til og med 31.12 2006.

Årsaken til dette er at distriktsbokhandelen er spesielt utsatt ved en deregulering av skoleboksalg. For den typiske distriktsbokhandel utgjorde omsetningen fra skoleboksalg over 20 % av bruttoomsetningen, for flere nærmere 50 %. Omstilling er kostnadskreven. Muligheter til inntjening fra den kommende reformen vil være et viktig bidrag for å sikre midler til dette og derved sikre opprettholdelse av et mangfoldig, landsdekkende bokhandlernet.

Overgangsordning for skolebokhandelen er i tillegg viktig for opprettholdelsen av bred tilgang til litteratur på nynorsk. Bokhandler i nynorsk- kommuner er i større grad enn bokhandler i bokmålskommuner avhengig av skoleboksalg. Hele 25 % av de utsatte skolebokhandlene ligger i nynorsk kommuner. Det er også i distriktsbokhandelen salg av nynorsk litteratur er størst.

Sverige liberaliserte bokbransjen på 1970-tallet. Den gang ble det gitt fem års overgangsordning, samtidig som det ble opprettet støtteordninger for bokhandelen og for utsatte boktyper over statsbudsjettet. Norsk bokhandels ønske og behov for to års omstillingstid - der eneretten og fastprisen for videregående skole oppheves allerede etter et år, er i dette perspektivet svært kort tid.

3.2 Overgang fastprisperiode

Det er nødvendig å fastsette når fastprisperioden utløper for bøker som ble utgitt i 2004. Disse bøkene "faller" mellom to bransjereguleringer med forskjellige fastprisperioder. For å motvirke at den nye Bokavtalen får tilbakevirkende kraft på bøker utgitt før avtalen og forskriften var endelig, foreslår vi at alle bøker utgitt i 2004 får fastpris ut 2005.

For bøker utgitt i 2005 legges i sin helhet den nye Bokavtalens fastprisperiode til grunn, også for bøker utgitt i perioden 1. januar til 1. mai. Med Bokavtalens løsning vil alle 2005-bøker ha fastprisperiode til 30. april 2006.

4 Det foreslåtte unntaket for avtaler om frakt- og leveringsbetingelser

Konkurransetilsynet foreslår i § 7 i forskriftsutkastet at kollektive avtaler om frakt- og leveringsbetingelser unntas fra konkurranselovens forbudsbestemmelser.

Vi har gjort avtaler om slike bestemmelser, både i Bokavtalen § 4.1 og i punkt 6 og 7 i protokollen mellom partene av 10. november 2004. I disse avtalene har vi gjort avtale om både frakt og leveringsbetingelser i snever forstand (fordeling av risiko og kostnad ved frakt) og i videre forstand (avtale om 6 felles leverings- og betalingsterminer).

Konkurransetilsynet synes i høringsnotatet side 9 å legge til grunn at det foreslåtte unntaket i forskriftsutkastet § 7 kun skal dekke frakt- og leveringsbetingelser i snever forstand.

På grunn av de omfattende effektivitetsfordeler de felles leverings- og betalingsterminer innebærer for distribusjonen av bøker, legger vi til grunn at avtalen om slike felles betingelser er lovlig etter krrl. § 10. 3. ledd.

For å unngå usikkerhet omkring dette, ber vi likevel om at spørsmålet reguleres i unntaksforskriften, ved at § 7 utvides/presiseres slik at det klart fremgår at den også omfatter kollektive avtaler om leverings- og betalingsterminer.

Oslo, 15.03.05

Europeiske fastprissystemer

	Regulering	Varighet	Rabatter	Fastprisen omfatter
Tyskland	Lov fra 2002 Bygger på sektoravtale fra 1888	18 mnd Kan forlenges av leverandør	Ingen generell rabatt - 8-15 % for bøker betalt av off. midler. 5-10 % for skole- og folkebibliotek	Alle bokgrupper
Østerrike	Lov fra 2000	24 mnd Pluss 6 mnd etter innkjøp	5 % generell rabatt - 10 % for bibliotek	Alle bokgrupper* <i>* Egen fastprisavtale mellom stat og forlag for skole- og lærebøker</i>
Danmark	Sektoravtale fra 1837 2001-d.d.: valgfri fastpris	Utgivelsesår pluss neste	Ingen generell rabatt - Fri rabatt til bibliotek, skoler og andre undervisningsinstitusjoner - 10 % rabatt til studenter	Alle bokgrupper
Spania	Lov fra 1975 Forlenget ved Kongelig res. i '90	24 mnd Pluss 6 mnd etter innkjøp	Ingen generell rabatt - 5 % for bokdag/messer - 10-15 % for bibl./museum/ forskning	Alle bokgrupper unntatt skolebøker
Hellas	Lov fra 1997	24 mnd	10 % generell rabatt - Full rabattmulighet for stat og non-profit org. uten videresalg	Alle bokgrupper unntatt skolebøker <i>Note: Skolebøker utgis av staten</i>
Italia	Lov fra 2001 Midlertidig lov i perioden 2001-2004	Ubegrenset 20 mnd + 6 mnd etter innkjøp	15 % generell rabatt - 20 % for postordre, bokmesser - Ubegrenset rabatt på utsolgte titler, via Internet, bibliotek, arkiv, museum og bøker utgitt mer enn 20 mnd uten ordre siste 6 mnd. - Forlag kan endre pris på serier, selv for kortere periode. Bokhandler kan gi rabatt i forbindelse med definerte kampanjer	Alle bokgrupper <i>Note: Åpning for 20 % rabatt til skoler, universitet, forskning</i>
Nederland	Lov fra 2005 Fastpris siden 1903	Ubegrenset Leverandør kan endre priser hver 6. mnd	10 % generell rabatt 20 % til bokklubb	Alle bokgrupper unntatt skolebøker <i>Note: Egen rabattordning for høyere utdanning</i>
Portugal	Lov fra 1996	18 mnd	10 % generell rabatt 20 % for bibliotek, skolebibliotek, lesekampanjer og bokmesser	Alle bokgrupper unntatt skolebøker
Frankrike	Lov fra 1981	24 mnd Pluss 6 mnd etter innkjøp	5 % generell rabatt 9 % til bibliotek, offentlige innkjøp, forskning, fagforeninger, handelsforbund	Alle bokgrupper <i>Note: Utdanningsinstitusjoner kan innvilges 9 %</i>
Ungarn	Bransjeavtale Felles forening for bokhandel og forlag	6 mnd Kan utvides av leverandør	Ingen generell rabatt - Ikke hele markedet er omfattet av avtalen	Allmenn litteratur
Slovenia	Forlagsavtale	12 mnd	5 % generell rabatt	Alle bokgrupper

Definisjoner:

- Skolebøker: bøker for elever opp til 18 år

Kilder:

- Federation of European Publishers (FEP) m.fl.
- Notat Randi m/europeiske fastprisreguleringer:
 - o ¹ Loi relative au prix du livre, nr 81-766 av 10. august 1981.
 - o ¹ Gesetz über die Preisbindung für Bücher, av 2. september 2002.
 - o ¹L. 2557/1994.
 - o ¹ Lov av 7. mars 2001 nr. 62.
 - o ¹Preisbinungsgesetz BGBl. 45/2000.
 - o ¹ Real Decreto 484/1990 Artikkel 2.1.f).
 - o ¹ Lov nr 176/96, som endret ved lov 216/2000.
 - o ¹ Kilde: Anton Fjeldstad: "Å sette pris på bøker – om prissystema for bøker i ein del europeiske land".
 - o ¹ Jfr den ungarske forlegger- og bokhandlerorganisasjonens (Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztok Egyesülése) konkurranseregler kapittel 4.
 - o ¹Preisbinungsgesetz BGBl. 45/2000.